

Darija Gabrić-Bagarić

Sarajevo

»DE IMITATIONE CHRISTI« TOME KEMPISA U MARULIĆEVU I KAŠIĆEVU PRIJEVODU

Na pisanje ovog članka potaklo me je objavljivanje Marulićeva prijevoda u časopisu »Čakavska rič« 2, 1971. g. i br. 1, 1972 g., te napomene H. Morovića, priređivača Marulićeva teksta.

Najpopularnije i najčešće prevedeno djelo kršćanske asketike »De imitatione Christi« Tome Kempisa preveo je Kašić 1640. g. i prijevod objavio u Rimu 1641.¹

Kašićevu odluku da prevede ovo djelo svakako je jačala preporuka osnivača isusovačkog reda Ignacija Lojole da Imitatio bude svakodnevno štivo isusovaca.² Kašić u predgovoru svog prijevoda ističe da su »sveti ljudi« Pio V, Karlo Baromeo, Filip Nerio, Belarmin i sveti Ignacio Lojola svakodnevno čitali i nadahnjivali se ovim djelom.

Nije stoga čudo što se tako marljiv književni poslenik, koji je za sobom već imao prijevode najznačajnijih kršćanskih religioznih djela (Ritual rimski, Misal rimski, Belarminov Nauk krstjanski) i koji je još 1625. g. po naredbi Congregatae de propaganda fide počeo prevoditi cijelu Bibliju, odlučio da prevede i tzv. peto evanđelje.³ Čovjek koji je svoj književni rad započeo u eri protureformacijskog djelovanja Katoličke crkve u južnoslavenskim krajevima, kad se naročito ističu naponi isusovaca da ove krajeve sačuvaju od vjerskih uticaja kalvina, protestanata i sličnih protivnika katoličanstva, te političke prevlasti Turaka, stvarajući na »najraširenijem narječju« ilirskog jezika uklapa se u širu akciju Crkve, te i njegovi prijevodi i njegova originalna djela treba da služe ciljevima koje je Rim imao na ovom području.⁴

U tom kontekstu treba posmatrati i pojavu Kašićeva prijevoda Kempisova djela držeći obavezno na umu da je stvaralac Kašićeva formata imao sluha za literarne vrijednosti *Imitacije*, da je mogao osjetiti stilske kvalitete Kempisova pripovijedanja, ali i da je znao da ovo djelce može oduševiti i čitaoce na slavenskom jugu.

Tako se pojavio njegov prijevod pod naslovom TOME OD KEMPISA PISMO OD NASLEDOVANJA GOSPODINA NAŠEGA JEZUSA DUŠEVNO I PRIZAMIRNO SLOVINSKI GA UPISA BARTOLOMEO KAŠIĆ DALMATIN POP BOGOSLOVAC OD DRUŽBE JEZUSOVE U ČETER DIJELE RAZDIJELJENO, U RIMU 1641., S DOPUŠTENJEM OD STARIŠINA.⁵

Prije kašića Kempisovo djelo preveo je 1500. g. Marko Marulić, Georgiceo Atanazije preveo je ovo djelo »u versima« 1629. g., iz 1639. g. postoji rukopisni prijevod pod naslovom »Četar libra Ivana Gersona od naslidovanja Isukarstova i od pogarde od svieta«, koji se danas čuva u knjižnici samostana male braće u Dubrovniku.⁶

Kašićev prijevod iz 1641. g. doživio je još jedno izdanje 1645. a zatim obnovljeno izdanje u Zadru 1854. g.⁷

Kad je pronađen Marulićev prijevod, naravno u kasnijem prijepisu, Hrvoje Morović, priređivač teksta, naznačio je mogućnost da Kašićev prijevod predstavlja ijekaviziranu formu Marulićeva teksta. Ovaj članak treba da, nakon pomne analize, utvrdi da li i kakva veza postoji između Marulićeva i Kašićeva teksta.⁸

Kašić je o sebi i svom radu u samim djelima relativno malo govorio. Biografi Kašićevi najčešće spominju predgovor »Ritualu«, gdje Kašić određuje svoj književni jezik, i gdje, zapravo, imamo neku vrstu manifesta Kašićeva književnog i jezičkog djelovanja. Tu ćemo saznati nešto i o njegovoj lektiri. o njegovim stavovima prema jeziku, ali u ostalim djelima, poglavito u predgovorima, neće Kašić biti osobito govornjiv, pa ćemo veoma malo saznati o eventualnom uzoru koji je slijedio stvarajući neko djelo, iako je jasno da nije sasvim originalan, ponekad će samo napomenuti da »nešto prenosi u jezik dalmatinski«, npr. Belarminov »Nauk«, ili, kao u »Perivoju od djevstva« navodi pisce »kojih sam slidio i od kojih sam sakupio ove lijepe živote«, no o načinu na koji je to radio nećemo ništa saznati.⁹ Razlog zato treba prvenstveno gledati u onovremenom shvaćanju originalnosti, s jedne, te prevodenja i prerada, s druge strane. I u srednjovjekovnoj književnosti, kao i u renesansnom razdoblju, zahtjev poštivanja autorstva bio je nešto slobodnije shvaćen nego danas, pa se zato dešava da poneki prepjevi i prerade nisu razdvajani od originalnih djela.¹⁰

Kao posljedica takvog prevoditeljskog odnosa prema autorstvu događa se da pisac ne pominje ponekad čije djelo prerađuje, s druge strane, pak, prijevod može biti veoma slobodan, tj. vjernost originalu nije primaran zadatak.

U slučaju koji posmatramo Kašić je naveo koje djelo i kojeg autora prevodi, no eventualnih podataka o ranijim prevodiocima i prijevodima koć Kašića nema.

Od samog Kašića ne možemo, dakle, saznati da li je poznao Marulićev prijevod, kao ni da li se njim služio, te to ostaje ovoj analizi da dokaže ili opovrgne.

Za Marulićev prijevod karakteristično je da je »frapantno doslovan«. Usporedba Marulićeva prijevoda i prijevoda na standardni srpskohrvatski jezik iz 1966. g. sa latinskim tekstom, što je uradio Mirko Tomasović, potvrdila je taj sud.¹¹

Pri uspoređivanju Marulićeva i Kašićeva teksta služila sam se Marulićevim tekstom objavljenim u »Čakavskoj riči«, Kašićevim prijevodom iz 1641. g. (knjiga je u posjedu dubrovačkih franjevaca male braće), te prijevodom Kempisova djela pod naslovom »Nasljeduj Krista« Stjepana Bosanca u izdanju Društva sv. Jeronima, bez naznake godine.

Pri analizi pošla sam od ove osnovne pretpostavke: ako je Kašić ijekavizirao Marulićev prijevod, kao što misli Morović, to pretpostavlja da su sintaksičke konstrukcije mogle ostati iste, pa uspoređivanje započinjem posmatranjem određenih dijelova teksta u sva tri prijevoda, a zatim ću analizirati leksičke, morfološke i fonetske razlike između Kašićeva i Marulićeva teksta.

Do sada nije utvrđeno da li je Marulićev tekst štampan, ali je vrlo vjerovatno da nije, već da je ostao kod splitskog nadbiskupa Zane.¹²

Postojala su dva prijevoda: jedan iz 16. st. i jedan iz 17. st. Prijepis koji objavljuje Čakavska rič, a koji je nabavljen u Londonu, pripada kraju polovine 16. st.¹³

Sve ovo treba imati na umu kad pristupamo komparaciji Kašićeva i Marulićeva prijevoda. Naime, osnovno pitanje koje se nameće jest: da li je Kašić imao u rukama, ako je imao, Marulićev originalni rukopis ili jedan od prijevoda.

Teško je vjerovati — upravo zato što se nije ušlo u trag Marulićevu autografu — da je Kašić mogao imati u rukama original. Trebalo bi pretpostaviti da je poznao neki od prijevoda. U tom slučaju kod Kašića bismo morali naići na ista izostavljanja u tekstu koja ima i prijevod. H. Morović je naznačio izostavljena mjesta, a sa kasnijom dopunom M. Tomasovića imamo potpun pregled dijelova koji kod Marulića nedostaju.¹⁴

Međutim, Kašić ima sva pomenuta mjesta, što može značiti da se nije služio Marulićevim prijevodom u kojem određeni dijelovi nedostaju, vjerovatno zato što ih je pisar izostavio, a ne zato što ih Marulić nije preveo, ili da je vršio uspoređivanja sa latinskim originalom, ukoliko dozvolimo mogućnost da je imao pred sobom i Marulićev prijevod (naravno u prijevodu).

Navest ću sva ta mjesta.

U prvoj knjizi:
gl. XX

Marulić ima:

Lag'le jest sasvim mučati nere ne sagrišiti u besidah i nere vanka moći se čuvati.

Kod Kašića:

Lašne jest sasvim mučati nego rieči ne pristupiti. *Lašne je tajati se u kući* nego se izvan moći zadost čuvati. (36)

(Podvučeni dio je izostavljen kod Marulića)

Nasljeduj Krista:

Lakše je posve mučati nego preveć ne govoriti. *Lakše je kod kuće u zaklonu biti* nego se vani dosta čuvati.

gl. VII

Marulić:

Na hti se uznositi od veličine ali lipote telesne ka malom nemoći išćeti se i ogrubi. Ne uzdarži se da si bol'i od inih ...

Kašić:

Nemoj se uzvisivati od veličine ili liepote od tiela koja se šteti malahnom nemoći i ockvarni. *Ne budi ugodan tebi istomu od vridnosti ili razumka tvoga da ne budeš neugodan bogu čigovo je sve, štogodier dobra naravski budeš imati; ne scini se od družih bol'i ...* (!2)

Nasljeduj Krista:

Ne ponesi se što si visoka ili lijepa tijela, koje se pokvari ili nagrđi, čim se malo razboliš. Čuvaj se da s vještine ili s uma svoga sebi ne omiliš; mogao bi omrznuti Bogu, kojemu pripada sve dobro, što ga imaš od prirode. Ne misli da si bolji nego drugi ... (13)

gl. IX

Istina je da svaki dobrovoljno dila po ćućenju svom. Od potrebe jest da druga ostavimo naše ćućenje cića mira dobra. (84)

Kašić:

Istina je da sfak dragosno čini za ćućenje sfoje i *prigiba se većma onezima koji se sobom pogajaju. Ali ako je Bog meu nami* potrebno jest da popustimo još kodgodir naše ćućenje cieć dobra od mira. (14)

Nasljeduj Krista:

Istina je da svaki dobrovol'no dila po ćućenju svom. Od potrebe jest da druga koji misle s nama. Ali ako je Bog među nama, treba da se okanimo katkad misli svoje mira radi. (15)

Gl. XII

Marulić:

Dobro je nam drugda da primemo ku godi teškoću i protivšćinu jer tim velekrat človik obrati se k pameti svojoj tako da pozna da je van hašćine. (85)

Nasljeduj Krista:

Dobro je po nas što katkad imademo tegobe i suprotivštine, jer se po njima čovjek često osvijesti, ter vidi da je u progonu i da mu se nije ni u šta zemaljsko pouzdati. (20)

U drugoj knjizi izostavljeni su sljedeći dijelovi:

Gl. I

Marulić:

Daj poni misto Isukarstu, bogat si izdovol'e ti je. On će biti prigledavac tvoj ... (155)

Nasljeduj Krista:

Daj dakle mjesta Hristu i nikomu osim njega ne daj uljesti. Ako imaš Hrista, već si bogat i to ti je dosta. (66)

Gl. VI

Marulić:

Vazda dobro činiti, a nizoko se držati duše humil'ene bilig jest. Kino ne išće ...

Nasljeduj Krista:

Uvijek dobro činiti, malo do sebe držati, po tom se poznaje duša ponizna. Ne traži li tko utjehe od kojega stvorenja, znak je to velike čistoće i unutrašnjega pouzdanja. Tko sebi spolja ... (78)

Kašić:

Dobro je nama da kadgodir imamo kojegod tegote i suprotive, jer često k sarcu one človeka vraćaju neka se pozna da se nahodi u prognanstvu i u nijednoj stvari od sfieta da ne postavi ufanje sfoje. (19)

Kašić:

Daj, dakle, Isukarstu mjesto i sfiema inijem zabrani ulazenje. Kada budeš imati Isukarsta, bogat si i dostaje on tebi. (62)

Kašić:

Dobro sfejor činiti i malu od sebe scinu imati duše snižene obil'eže jest. Ne htiti primati utišenja od stvari stvorene od velike čistoće i duševne ufanje zlamen jest. Tko nijedno ... (73)

Gl. XII

Marulić:

.. i od potrebe je da svagdi imaš ustarpenje. Ako dobrovol'no nosiš križ... (164)

Kašić:

I potrebno jest da ti sfuda uzdaržiš ustarpl'enstvo, *ako hoćeš imati unutarñi mir i dostojan se učiniti od viekovite krune i viečnogá vienca.* Ako dragosno nosiš križ... (90)

Nasljeduj Krista:

.. svuda treba da budeš ustrpljiv, ako hoćeš imati unutrašnji mir i zaslužiti vijenac vječne slave. Ako rado nosiš križ... (95)

U trećoj knjizi:

Gl. II

Marulić:

A ne govori meni Moizes ali niki od prokov, jer ti sam moreš mene... (168)

Kašić:

Ne govorio meni Moizes, ili kojigod od proroka, *nego većma ti govori. Gospodine, Bože, nadahnitel'u i prosvjetlitel'u oda sfieh proroka,* ere ti sam... (93)

Nasljeduj Krista:

Neka mi ne govori Mojsije ili koji od proroka, već ti radije govori, Gospode Bože, koji si sve proroke nadahnuo i prosvijetlio, jer me ti jedini... (103)

Uspoređivanja sa prijevodom Stjepana Bosanca, kod kojeg je naslov »Nasljeduj Krista«, pokazala su da izostavljena mjesta kod Marulića nisu izostavljena i u Kašićevu tekstu. To je siguran pokazatelj da Kašić nije imao u rukama Marulićev tekst u nekom prijepisu. Međutim, sam nam taj argumenat ne može biti dovoljan ako želimo dokazati da se Kašić nije služio Marulićevim prijevodom. Na početku je istaknuto da je Marulić u prevođenju poštovao original, da je bio nevjerovatno dosljedan. Za Kašića to ne možemo reći.

Naime, na ponekim mjestima Kašić ima koju rečenicu više nego što je ima originalno djelo i Bosančev prijevod. Tako će u prvoj knjizi u gl. I

Marulić imati:

Nastoj poni sarce tvoje odkinuti od l'ubavi stvari vidućih i pristavi ga na stvari neviduće, jere ki nasliduju putena pohotinja ockvarniu svist duhovnu i l'ube božju milost. (84)

a Kašić:

Nastoj, dakle, sarce tvoje odmaknuti od stvari vidivih ljubavi i priniti ga na stvari nevidive nebeske i *othoditi ti isti pametju često na nebo.* Jere sliednici... (3)

Nasljeduj Krista:

Zato gledaj da srca svoje odvratiš od onoga, što se da vidjeti, a na ono ga navratiš, što se ne da vidjeti. Jer oni što se povode... (3)

Podvučeni dio nemaju ni Marulić ni latinski original, kao ni Bosančev prijevod, što pokazuje da je Kašić imao ponekad slobodan odnos prema originalnom tekstu. Dodatak koji on ima upotpunjava misao o potrebi misaonog uzdizanja iznad ovozemnih stvari, što je misao vodilja cijelog Kempisova djela, a istovremeno ilustrira i Kašićev stav prema tekstu koji prevodi. Kao pisac koji je preveo ili preradio niz djela s namjerom da pouči puk, kako je već u uvodu istaknuto, Kašić je i u prijevodu dodavao vlastite misli, postavljajući se tako na poziciju prerađivača, a ne samo prevodioca.

Istu slobodu nalazimo kod Kašića i u drugoj knjizi u zadnjoj rečenici IX glave, kad dodaje čitave dvije rečenice. Evo što pokazuje usporedba sa Marulićevim tekstom i prijevodom S. Bosanca.

Marulić:

... Jer i od desnu i ob livu stoje neprijatel'i ki nigdar ne počivaju. (162)

Kašić:

... jere i o desne i o lieve nepriatel'i vrazi jesu, koji nikadar ne počivaju, nego sfejjer kakono lavi običu da bi mogli koga god proždriti. Bdimo dakle i arvimo se junački. (82)

Bosančev prijevod:

... jer s lijeva i desna su ti neprijatelji, koji nikad ne miruju. (87)

Hašić je, dakle, tamo gdje mu je to odgovaralo, dodao jednu biblijsku misao — iz Petrove poslanice, 5.8; a zatim priključio i »poziv« na junački boj, sve ono, naime, što je moglo odgovarati njegovim koncepcijama o poučavanju knjigom i što stoji u općim okvirima njegova jezuitskog, protureformatorskog djelovanja.

Prema tome, određena idejnost — da tako kažemo — navodila je Kašića na svojevrsan slobodan stav prema originalnom Kempisovu djelu, a kao što smo već isticali, onovremeno prevodilaštvo rijetko se razlikovalo od samosvojnog stvaranja, pa je i to Kašića utvrđivalo u misli da Kempisov tekst prilagođava, naravno u maloj mjeri, vlastitim preokupacijama i težnjama.

Ovo bi bio drugi element koji bi nas mogao navesti na pomisao da Kašić nije poznavao Marulićev prijevod, odnosno da se nije njim služio.

Međutim, mnogo evidentnije dokaze za ovu tvrdnju možemo tražiti uspoređujući onu masu rečenica koja se kod Kašića i Marulića razlikuje po sintaksičkoj strukturi.

Jedna od osobina koju zapažamo kod Marulića jest upotreba odnosne rečenice, gdje bismo mogli očekivati upotrebu imenice i gdje Kašić ima imenicu. Evo tih primjera:

Marulić:

...

... ki nasliduju putena pohotinja ... (80)

Kašić:

... *sljednici sfoga ćućenstva* (3);

ili:

Marulić:

Ki bo vele umiu hlepe da budu viditi i zvani razumni. (80)

Kašić:

Umieteoci miluju biti gledani i biti zvani mudri. (4)

Kod Kašića je česta participiska konstrukcija tamo gdje Marulić ima zavisnu rečenicu, najčešće odnosnu ili vremensku.

Na primjer:

Marulić:

... *ki se arvu* i u njegovu milost *uzdaju* (85)

Kašić:

... *arveće se* i u milost njegovu *ufajuće se* ... (17)

ili:

Marulić:

A kad bude večer, ne budi toko smin da se obitaš doseći jutro (94)

Kašić:

I došadši večer, ne smij tebi obećati jutro. (46).

Nadalje, kod Kašića često nalazimo konstrukciju *za* + *inifinitiv*, koja je nesumnjivo odraz talijanske sintakse, dok će Marulić u istim slučajevima imati koju drugu formu, uvijek bližu srpskohrvatskoj sintaksičkoj sistemi.

Marulić:

Išći podobno vrime u kom *nastoiš sebe* i čestokrat misli dare božje (91)

Kašić:

Išti prigodno vrieme *za raditi c tebi* i često misli od dobročinstva božijeh. (35);

ili:

Marulić:

... *da očišćeni* budu u pargatoriu (96)

Kašić:

za očititi ih na drugom sfietu (51)

ili: u potrebu glag. imen. prema konstr. *za* + *inifinitiv*:

Marulić:

od *stećenja* mira i želinja *napridovati* (84)

Kašić:

Od mira za steći ga i od ljubovstva za napredovati (16).

Nadalje, Kašić uvijek ima konstrukciju *od + genitiv* u vrijednosti posevnog pridjeva, što predstavlja doslovan prijevod talijanskog *di + gen.*, umjesto čega Marulić ima normalan srpskohrvatski posesivni genitiv.

Na primjer:

Marulić:

priproščina pisca (82), *sve nauke svetih* (79), *svaka mudrih rečenja* (79)

Kašić:

vlastitost od pisaoca (10), *sfe nauke od sfih sfetaca* (1), *oda sfih filozofa besiedenja* (2), mada će nekad, ali rjeđe, i Marulić imati istu konstrukciju, npr. *bilig od oholosti* (84) prema *zlamen od oholosti* (15) kod Kašića.

Tu se radi o tipičnoj čakavskoj konstrukciji, no zanimljivo je da se ona javlja češće kod Kašića koji je odabrao štokavski dijalekat za književni jezik i nastojao na njemu stvarati svoja književna djela. Stoga možda u ovom slučaju treba upotrebu ove konstrukcije kod Kašića vezivati za latinski ili talijanski utjecaj, a ne za osobinu čakavskog dijalekta.

Što se ostalih sintatičkih osobina tiče treba napomenuti da oba pisca poznaju konstrukciju *od + genitiv* u vrijednosti *o + lokativ* uz glagole govorenja, što je tipično čakavska osobina.

Kod Kašića nalazimo: misli od dobročinstava božjeh (35); zatim i kod jednog i kod drugog pisca naći ćemo tu konstrukciju u naslovima glava. U svakoj se glavi, naime, podrazumijeva dio »glava u kojoj se govori o« pa imamo kod Marulića: *od nehajanja svakog naslajenja* (161), *od pitome priazni Isusove* (150), *od dobro mirna človika* (157), a kod Kašića: *odneimanja safke radosti* (78), *od posobita priatel'stva Isusova* (75), *od dobra i mirna človika* (67).

Takvih primjera ima niz i prisustvo ove konstrukcije ne mora biti rezultat uzajamnog ugledanja, pošto se radi o sintaksičkoj osobini karakterističnoj za čitavu dalmatinsku regiju, pa je nalazimo i u djelima čakavskih i štokavskih pisaca, kao i u čakavskim i štokavskim govorima, što je svakako import iz talijanskog jezika.¹⁵

Pojava različitih konstrukcija kod jednog i drugog pisca, npr. upotreba genitiva s prijedlogom *od*, konstrukcija za *+ infinitiv*, upotreba participa, u Kašićevu jeziku nasuprot konstrukcijama koje prema ovim ima Marulić u istim rečenicama ili odlomcima teksta, po mom su mišljenju argument da Kašić nije podržavao Marulićev prijevod jer Marulić inače poznaje ove konstrukcije, ali na drugim mjestima u ovom djelu, kao i u drugim djelima.¹⁶ Pri prevođenju sa znatno razvijenijeg jezika na jezik koji se tek osposobljava za vršenje niza funkcija uvijek za prevodioca predstavlja problem prenošenja u duh jezika sintaksičkih struktura jezika originala. Da je Kašić imao pred sobom Marulićev prijevod, ne bi mu bilo potrebno da u znatnoj mjeri mijenja konstrukcije.

Njegove bi se intervencije mogle tada svesti samo na promjene morfološke ili fonetske (eventualno ijekaviziranje — kako je pretpostavio Marović) strukture, međutim vidjet ćemo da se razlike tiču u znatnoj mjeri leksike i sintaksičkih formi, dakle onih planove gdje prevodilac pokazuje i samosvojnost, i poznavanje jezika, i, konačno, svoje shvaćanje teksta, a tu se, vidjet ćemo, između Kašića i Marulića evidentiraju znatne razlike.

Da bismo to ilustrirali, navest ćemo rečenice koje su Kašić i Marulić različito prevodili, ponekad toliko različito da se čak i smisao mijenja.

Marulić:

Ka jest nam pomña od sega svitne-
ga uminja. (80)

Kašić:

Ta čemu se brinemo od vlastitih i od
varsta. (5)

A što nam je stalo za radove i vrste. (6)

Ovdje je bliži latinskom izvorniku Kašić jer je preveo latinsku rečenicu doslovno, što Marulić nije učinio jer je, kako pretpostavlja Tomasović, mislio »da čitatelj neće razumjeti učenu distinkciju rodova i vrsta«. U latinskom originalu ta rečenica, naime, glasi: »Et quid curae nobis de generibus et specibus«. ¹⁷

Kašić nastoji u ovom slučaju, čini se, potpuno slijediti original, mada to neće biti uvijek slučaj, kako smo već vidjeli (v. naprijed), a ima i u daljem tekstu niz primjera koji će pokazati da se Kašić gdjekad slobodno odnosi prema originalu. Ovaj primjer pokazuje da njegovi putevi u prevodenju Kempisova djela nisu identični Marulićevim, pa nam to može biti jedan od argumenata da se Marulićevim prijevodom nije služio.

Evo ostalih primjera:

Marulić:

1. Da jere мноzi веће настоје ве-
имати нер добро живити и зато ве-
крат блуде и more бити да ниједан али
веће мао плод од тога приму. (81)

Kašić:

Ali jere ih je веће који настоје уза-
знати него добро живити, зато се че-
стократ у себи варāju и мало не ни-
једнога или malahna плода donose. (7)

Ali jer многи више настоје око зnanja него око добра живота, зато често lutaju, te malo ili gotovo nikako ploda ne nose. (8)

Nasljeduj Krista:

2. Pitaj паће и сlišај мућећи рићи све-
тих и угодне ти буди притаћи старишн
jere nisu rečene през узрока. (82)

Upitaj dragostivo i slušaj мућећи
rieči od sftaca i ne bile ti neugodne
pričice od starijih, bez uzroka se bo
ne pripovidaju krieposne besiede. (9)

Nasljeduj Krista:

Propitaj rado i mukom poslušaj riječi svetačke; neka ti se mile priče starijih: ne spominju se samo tako. (11)

3. Ne budi pitom ženami *da općeno sve dobre žene bogu priporuči*. Želi biti pitom z bogom samim i s anđeli njegovimi i saznanja ljutskoga ukloni se. (83)

Nasljeduj Krista:

Ni s jednom ženom ne opći pouzdano, nego uopće sve dobre žene bogu preporuči. Samo s Bogom i anđelima njegovim želi prijateljevati, a poznanstva se ljudskoga ukloni. (14)

4. Zato potribno jest boliti se i moliti da vrime ne projde u praznost. (84)

Nasljeduj Krista:

Zato nam je bdjeti i moliti, da nam vrijeme ne mine u dangubi. (17)

5. Vred bo se uckvarnimo, obujati budemo taščinom. (84)

Nasljeduj Krista:

Taština nas brzo kalja i obuzimlje. (16)

6. Zato niki govori: U počelo protiviti se jere je pozna likaria kada se jur zlo uhiti po dugu karzmanju. (86)

Nasljeduj Krista:

Zato je netko rekao: U prvi čas se odupri; za lijekom je kasno sezati, kad je već zlo uzelo s duga odgađanja maha. (23)

7. Trudno se more ostaviti stari zavijač i nitkor dobrovol'no se da posveti vanka vidinja svoga. (87)

Nasljeduj Krista:

Teško se ostaviti stare navade i nitko se ne da rado dalje voditi nego što sam vidi. (26)

8. Po odluci napridovanja našega triba je veliku pomnju imiti onomu ki će se bol'sati, jer ako oni ki moćno odluči velekreat pomanka ča će učiniti ki slabo i ritko odlučuje. (90)

Nasljeduj Krista:

Kakva nam je odluka, tako i napredujemo; i živo treba da prione, tko hoće dobro da napreduje.

Ne budi kojgod ženskoj glavi u priatel'stvo. Sam bog i anđeli njegovi žudi da su ti u priatel'stvu, a od l'udskih uzaznanja uklanja se. (13)

Zato imamo bdieti i moliti da vrijeme praznujući ne projde. (16)

Earzo nas bo ockvarňuje taština i hitani smo u robstvo. (15)

Tako i reče neki mudri: Početcima se suprotivi, docna se lik spravl'a kada su se zla duzimi postanjimi uhrabrila. (22)

Stara običajnost mučno se ostavl'a i priko sfoga uzrenja nitko se dragosno ne odvodi. (24)

Po odluci našoj tečenje jest našega napredka. Ali je hoće potrebno veliko pomstvo hotećemu dobro napredovati. Ter ako jako odlučujući človiak često pomańka, što će oni koji ritko ili malo stavno što god odlučuje. (32)

Ako često klone, tko čvrsto odluči, što će onaj tko rijetko i manje tvrdo što odluči. (34)

9. Čele običaj sladi a odhojenje studi sartce. (91)

Ložnica uobičajena osladne, a zlo čuvana stuženstvo rađa. (37)

Nasljeduj Krista:

Čelija ti omilje, ako si neprestano u njoj, a omrznu, ako je zlo čuvaš. (40)

10. Koliko je blažen i razuman ki se usiluje da takov bude za života. Kakov bi se rad najti na smarti jer će podati veliko uzdanje dobre smarti... (94)

Koliko česni i spametni oni koji se taki u životu biti usiluje sada kakvi se žudi najći u smarti. Dati će bo veliku uzdancu za časno umrieti... (46)

Nasljeduj Krista:

Kako je srećan i mudar, koji nastoji da sada za života bude onakav, kakav želi da se nađe na smrti. A na srećnu smrt mnogo se pouzdaj... (50)

11. Ništar mañe nastojl'iv arvač hrabrie će biti u napridovanje prem da veće protifšćin ima ner drugi dobrovac, dali mañe će vruć biti u kriposti. (97)

Ništa ne mañe pomñivi l'ubovnik biti će mogućiji za napredovati, prem da ima većieh pohotinosti nego drugi dobrieh ćudi, a mañe je goruć na kriposti. (56)

Nasljeduj Krista:

Ipak će marljiv pregalac jače napredovati, premda je u njega više strasti, nego onaj, koji se dobro vlada, a ne nastoji tako živo oko kreposti. (59)

12. ... a nici ki ni mira imaju, ni družih pušćiu u miru. (157)

... a jesu koji u sebi mira imaju, ali družieh u miru živiti ne dopuštaju. (68)

Nasljeduj Krista:

Ima ih opet, koji niti su sami na miru, niti druge na miru puštaju. (72)

13. Od potribe ti jest da hraniš Isusu sartce nego i čisto ako hoćeš oćutiti i viditi koliko sladak jest gospodin. (160)

Trebuje da si nag i k Isusus čisto sarce da nosiš ako ćeš počivati i uzriti koliko je sladak gospodin. (78)

Nasljeduj Krista:

Treba da budeš prost od svega i da čisto srce Bogu prinosiš, ako hoćeš biti miran i osjetiti koliko je sladak Gospodin. (82)

14. Postavi se vazda na *višñe* i da se tebi *višñe* jer *višñe* ne more ti stati prez *višñega*. (163)

Posadi se vazda na *najniže* i dati će se tebi *višñe* jer *višñe* ne more ti bez *najnižega*. (84)

Nasljeduj Krista:

Odaheri svagda najniže, i dat će ti se najviše, jer nema najvišeoga bez najnižega. (89)

15. Sramuj se, skupščino huda, veli   Zastidi se, Sidone, reče more. (100)
gospodin. (168)

Nasljeduj Krista: Stidi se, Sidone, govori more. (105)

Primjere koje smo ovdje naveli prema tipu razlika mogli bismo svrstati u grupe, naime, uočava se da: a) u nekim slučajevima razlika proističe iz različito shvaćenog originala, odnosno pojedine lekseme u originalnom tekstu, što pri prevođenju dovodi do promjena u smislu. Tako u primjerima broj 1, 4, 7 do razlike dolazi usljed promjene samo jedne lekseme. U 1. primjeru imamo kod Marulića *imati* prema *uzaznati* kod Kašića, u 4. *boliti* prema *bdieti*, u 7. *zavičaj* prema *običaj*.

Usporedba sa novim tekstom pokazuje tu podudarnost između Kašićeva i Bosančeva prijevoda, a Bosančevom tekstu se mora priznati podudarnost s originalom, što je jedan od pokazatelja da je Kašić sačuvao smisao Kempisove rečenice, dok je u Marulićevu prijevodu smisao znatno izmijenjen.

b) Posebnu i najveću grupu primjera predstavljaju slučajevi gdje razlike proističu iz različitog načina prevođenja, gdje zapravo prevedeni tekst odražava u punoj mjeri posebnost, prevodilačku vlastitost jednog, odnosno drugog pisca. Takvi bi bili primjeri broj 2, 5, 6, 9, 11, 13.

Tomasović je u svom članku lijepo istakao kako je Marulić nastojao »da neke latinske izreke koje su, potcrtane određenim srokovnim prizvukom, dobile proverbijalnu važnost prevede s istim zvukovnim obilježjem«, pa prema latinskom »*Nam homo proponit, sed Deus disponit*« imamo kod Marulića »*Jerbo človik odlučuje, a Bog razreduje*«,¹⁸ što odgovara i po »zvukovnom obilježju«, ali i po sintaksičkoj strukturi srpskohrvatskom narodnom izrazu. Postoji, naime, narodna poslovice sa istim sazvučjem i istim smislom, a koja glasi: Čovjek snuje, Bog određuje.

Istu tankoćutnost u prevođenju Kempisovih ponekad gnomski iskazanih rečenica pokazuje Marulić i prevodeći rečenicu označenu brojem 9. Kašiću nije svojstven takav način prenošenja Kempisovih misli, no slobodno možemo pretpostaviti da je Maruliću pri poslu pomagala u znatnoj mjeri njegova pjesnička »žica«, sposobnost pjesnika da bira i brusi izraz, što od Kašića, već ako imamo na umu njegovu književničku orijentaciju — a to je poučna, nabožna književnost — ne možemo očekivati. Ovakvi primjeri pokazuju, s druge strane, uzajamnu neovisnost ovih dvaju prijevoda jer teško da bi bilo kakvo ugledanje stvorilo ovoliko razlika. Prečesto se ta razlika ne osjeća samo u shvaćanju izvornika, u poštivanju Kempisove misli, no vrlo često razlikuje se način prenošenja misli autorove u sazvučja svojstvena vlastitom jeziku, u tradiciju pripovijedanja koja se do tada razvila.

c) Ako pretpostavimo da je kao predložak — uslovno nazvano — Kašićeva prijevoda bio Marulićev prijevod, onda nikako ne bismo mogli očekivati pojavu različitog broja rečenica u istoj sekvenci teksta, onako kako to nalazimo u primjerima 8 i 10. Ovi primjeri nisu usamljeni, takvih je veliki broj, ali sma-

tramo da su i ova dva dovoljna da pokažu specifičnosti jednog i drugog prijevoda.

Odmah je uočljiva razlika u broju rečenica (8 — kod Marulića jedna složena, kod Kašića — proširena + jedna sa participskom konstrukcijom + jedna složena; 10 — kod Marulića dvije zasebne rečenice, kod Kašića — jedna složena), no važnije od te formalne strane jest promjena smisla uzrokovana drukčijom distribucijom pojedinih rečenica ili pojedinih dijelova. Taj slučaj imamo u reč. 10 kad izdvajanje načinske rečenice u sljedeću rečeničnu cjelinu kod Marulića u znatnoj mjeri remeti pravilno shvaćanje pišćeve misli.

U ovom se slučaju podudaraju Kašićeva i Bosančeva verzija i mislim da odražavaju smisao koji imaju dati odlomci u tekstu originala. S druge strane, ovo je podatak relevantan u dokazivanju da Marulićev prijevod nije bio podloga Kašićevu prijevodu. Služenje već gotovim prijevodom na maternji jezik ne bi pisca navelo na ovako znatne izmjene, a još bismo manje mogli očekivati da neko ko se služi već gotovim prijevodom pokazuje takav stupanj kritičnosti da bi vršio ispravke u smislu, osobito ako je njegov prethodnik znatnog autoriteta, kakav je, svakako, za Kašića bio Marulić.

d) Potpunon različito značenje imaju rečenice 12 i 14. U oba slučaja možemo usporedbom sa Bosančevim prijevodom pretpostaviti da je pisac pri prevođenju napravio grešku, pa je time došlo do promjene smisla. Može se, naime, pretpostaviti da je Kašić u primjeru 12 izostavio negaciju u prvom dijelu rečenice, ili, pak, da je Marulić dva puta umjesto riječi *nižnje* (na označenim mjestima u pr. 14) greškom napisao *višnje*, što je onda lako rezultiralo deformacijom misli.

No kako se »greška« istog tipa ne pojavljuje kod oba pisca u istoj rečenici (kod Kašića 12; kod Marulića 14), radi se o pogrešci veoma vjerojatnoj i mogućoj pri svakom prevođenju, ali kako se ta greška javlja u različitim dijelovima teksta, onda ponovo možemo utvrditi da između ovih dvaju prijevoda nema relacije u smislu ugledanja mlađeg prevodioca na starijeg, ili eventualnog direktnog služenja starijim prijevodom.

e) Ovu tvrdnju do kraja dovodi pojava slobodnog prevođenja pojedinih dijelova teksta. Već smo ranije ukazivali na Kašićev slobodniji odnos prema izvorniku, koji se očitovao dodavanjem rečenica ili rečeničnih cjelina kojih u izvorniku nema (v. naprijed). U primjeru 3. Kašić je jedan dio *izostavio*, a taj dio Marulić ima.

Slobodan prijevod predstavlja Marulićevo prevođenje 15. rečenice iz ovog niza primjera. U toj rečenici javlja se citat iz knjige proroka Isaije, 23, 4, koji Marulić, zapravo, nije preveo, već si je dopustio da napravi svojevrstu parafrazu Isaijinih riječi. Ovo ne znači da treba korigirati sud o Marulićevoj izvrsnoj dosljednosti pri prevođenju Kempisova djela, već možda treba u ovom postupku gledati nastojanje Marulićevo da ne bude nejasan čitaocu, kao što je to Tomasović pretpostavio i pri tumačenju prijevoda riječi *generibus et specibus* (v. str. 13).¹⁹

Iako je pisao za puk, s namjerom da pouči i zabavi, te morao voditi računa o tome koliko puk može razumjeti, Kašić ovdje ne postupa jednako kao Marulić, ali vjerovatno ne zato što je zapostavio taj momenat pristupačnosti, već prije zato što bi parafraziranje gromke Isaijine rečenice oslabilo efekat, a on je kao vrstan propovjednik imao efekat na umu izvjesno i kad je pisao, dok s druge strane, svoj prijevod namjenjuje i hrvatskim svećenicima-isusovcima, kojima ove biblijske riječi nisu nepoznate. Ovdje se, mislim, treba sjetiti da je Kašić svoj prijevod radio uz prvi jubilej (stogodišnjicu osnivanja) isusovačkog reda, kao i popularnosti koju je Kempisovo djelo imalo kod isusovaca, s obzirom na Lojoline preporuke za svakodnevno čitanje, o čemu je već u uvodu govoreno.

Različita namjena odredila je i različite pristupe prevođenju, i to nam Marulićev i Kašićev tekst, evo, otkrivaju, pokazujući nam istovremeno i znatne udaljenosti među prijevodima, kojih ne bi bilo u slučaju da je Kašić prosto ijekavizirao Marulićev tekst. I samo ovaj slučaj bio bi argumenat protiv.

Primjera koji bi ukazivali na sličnost u načinu prevođenja daleko je manji broj.

Marulić:

1. Od jedne riči svaka i jedno govore svaka. (81)
2. Koliko čistu i pravu misal g bogu jesu uzdržali. (39)
3. Ni mala stvar u mostirih i skupšćinah pribivati, i onde prez tužbe živiti i do smarti virno napridovati. (88)
4. Ni prava slobošćina ni dobro veselje nego u strahu božjem i z dobrom svistju. (92)
5. Tada će ti veće val'ati sveta dila ner beside mnoge i lipe. (96)

Kašić:

- Iz jedne rieči sfaka i jedno govore sfa. (5)
- Koliko čistu i pravu misao k bogu uzdaržaše. (27)
- Nie istina sloboda ni dobro vesel'e šćinah pribaviti i ondi bez tužbe općiti i do smarti napredovati vieran. (28)
- Nie istina sloboda ni dobro veselje nego u strahu božjemu s dobrom sfiesti. (40)
- Tada će biti sfeta diela vriednija nego mnoge liepe beside. (53)

Dok smo kod primjera koji pokazuju razlike u načinu prevođenja naveli primjere u izboru, ovdje navedeni primjeri iscrpljuju fond sličnih ili slično prevedenih mjesta.

Ovakvi primjeri mogli su navesti na misao da je Kašić ijekavizirao Marulićev prijevod. Kad usporedimo navedene primjere, pored ijekavizma Kašićeva nalazimo i druge štokavske fonetske crte, te, naravno, i u ovom malom broju primjera već je očigledno da postoje leksičke razlike, koje, uz navedene sintaksičke diferencije, daju određenu boju Kašićevu tekstu i pokazuju zasebnost ovih dvaju prijevoda.

Kad se pojavi konstrukcija koju bismo mogli označiti kao istu kod oba pisca, najčešće je razlika u leksici to što nam takvu mogućnost ne dopušta

Marulić:

Dal'è odlučèn žive od svake pomñe svitovne. (91)

...dobrovol'no čisti kñige devote i priproste kako tanke i duboke. (82)

Blaženi ki se obnevidi svake stvari ka more ockvarniti svist ñegovu da otešćati. (92)

Svako naše razuminje ni prez ke godi tmasti. (81)

Ča ti veće pakosti ali te muči nego pohotinje sarca tvoga neukrućenoga. (81)

U svim ovim slučajevima rečenične konstrukcije se bitno ne razlikuju, razlika ima na morfološkom planu, no one su uzrokovane različitom dijalekatskom bazom jezika na kojem su ova dva djela ostvarena (ki-koji, ča-tko), ali su leksičke razlike veoma uočljive, one, zapravo, diferenciraju ova dva prijevoda.

Ovu tvrdnju mogu još bolje ilustrirati slučajevi kad Marulić i Kašić različito prevode pojedine izraze.

Na primjer:

Marulić:

... mudrih rečenja (79)

... naučitel' (80)

... gibanje od nebes (80)

... čista svist podaje... (80)

poniženi sebar (80)

čtenje (80)

svaršenje (81), nesavršenje (81)

... od ukloñenja zalihe pitomšćine (83)

... stovariši se (83)

bilig od oholosti i tvaroće sartca (84)

... pri naslajenju misli stvari nebeskih (89)

... dobar mostirñak ili bogol'uban pustiñak (90)

Kašić:

Koliko podal'è od sfake talabuke žive sfietovne. (37)

... dragosno bogomila i istinita pisma čtiti imamo kakono visoka i duboka. (9)

Dobročesni oni koji more od sebe odbiti štogod može sfoju sfiest omerčiti ili oteškati. (40)

Sfako naše razmiš'anje nije bez koje god tmuše. (7)

Tko tebi većma zaprićuje i dosađuje nego tvoje od sarca pohitinje neumartveno. (6)

Kašić:

filozofa besiedenja (2)

filozof (3)

... tečenje i obraćenje od nebesa (4)

... čista sfiest i konšienca podaje... (4)

... poniženi pol'ar i težak (4)

umietenost i čotenje (4)

izvarsnost, neizvarsnost (7)

... od začuvanja od priatel'stva zalishna (12)

... uzdružuj se (13)

... zlamen od oholosti i od temerutstva (15)

... cieć velike slasti od kontemplacioni (30)

... dobar remeta ili redovnik bogomio (36)

Marulić:

zaisto (82)
razuman (82)
maštri i naučitel'i (82)
brod bez timuna (86)
... ogañ iskusi gvozd (86)
... s l'ubavi (87)
rabote (89)
... mučeni od nepriatel'a (88)
kaluerskoga živiljenja (88)
stan, u stanih (91)
u paklu ali u pargatoriu (93)
kuća ubogoga (96)
uboga jidu (98)
po se živu (98)
u priprosto se odii (98)
vele rabotaju (98)
potiti se (98)
škodu (58)
od pitome priazni Isusove (59)
blago (67)
dar vičnje slasti (68)
radost duha (68)
meštriti (75)
devocion u knjigah (78)
u penturah (78)
didić nebeski (157)

Kašić:

istinom (9)
spametan (9)
gospodari i učitel'i (9)
brod bez vladanja (21)
ogañ zlato kuša i gvozdje (21)
... s karitadi (25)
dielovanja (31)
od vruga pečaleni (27)
redovničkog života (28)
u ložnici, u ložnicah (37)
od pakla ili od očistitel'a (41)
siromaška hižica (53)
prisiromaški blaguju (58)
u samoći živu (58)
u oštro se oblače (58)
mnogo trude (58)
znojiti se (60)
štetenje (74)
od posobita pratel'stva Isusova (76)
stoka (87)
ulitje od gorñega naslađenstva (89)
vesel'e duševno (89)
učiti (100)
bogomilost u pismieh (105)
u prilikah (105)
diedinac od raja nebeskog (68)

M. Tomasović je u svom članku vrlo dokumentovano obrazložio Marulićev način prevođenja pojedinih izraza iz teološke literature, pojedinih leksema, zapravo, te nadalje ustanovio da je Marulić nastojao svoj prijevod osloboditi koliko god je više mogao stranih riječi, no, naravno, posve ih nije mogao izbjeći.²⁰

Mislim da u ovom članku nije nužno odmjeravati Kašićev prijevod prema Marulićevom u smislu tačnosti prevoda pojedinih teoloških termina, niti pak određivati procenat tuđica koje se kod Kašića nalaze, jer je ovdje bitnije sagledati uolikoj se mjeri ta dva pisca razilaze u načinu na koji označavaju isti pojam. Očito je da leksičke razlike postoje i da su znatne. Kašić se ne čuva jako tuđica, vidimo to već po tome što prema Marulićevom *naučitelj* redovno ima *filozof*, prema *ljubav* ima *karitad*, ali i prema Marulićevom *meštriti* ima *učiti*, prema *devocion* nalazimo *bogomilost*, što pokazuje da je i on tražio domaću riječ i nalazio je, i često je davao pored latinske: *sfiest i konšencia*.

Možda je ovom uzrok u tom što je Marulić, prema Tomasovićevu mišljenju, vodio računa o općinstvu koje će čitati njegov prijevod, dok Kašić taj momenat nije pri prevođenju uzimao u obzir.²¹

Za Marulića smo utvrdili da se pri prevođenju pridržava originalnog teksta, ne prevodi slobodno, dok Kašić slobodnije pristupa Kempisovu djelu, ne trudeći se uvijek da apsolutno sačuva Tominu misao.

Istu ćemo slobodu zapaziti i na planu leksike: on će često za jedan pojam dati dvije lekseme, tako ćemo imati prema Marulićevom *sebar* — *poljar i težak* (Nasljeduj Krista — ratar), prema *čtenje* — *umiteonost i čatenje*, prema *gvozd* imaćemo kod Kašića *gvozdje*, ali kao naknadni dio (Nasljeduj Krista — željezo), jer je tu rečenicu Kašić preveo narodnom izrekom »Oganj zlato kuša«, pa tek onda dao i riječ čiji prijevod odgovara riječi upotrijebljenoj u originalnom tekstu; prema *gibanje* — *tečenje i obraćenje* (Nasljeduj Krista — tok), kao da mu se čini da jedna riječ nije dovoljno jasna ili da dvjema riječima postigne i određeni stilski efekat. Ovu pojavu, naime, zapažamo i u drugim djelima Kašićevim; pogotovo ako ne uspijeva prevesti neki termin, događa se da daje dvije lekseme kako bi označio jedan pojam, ili pak da daje tudicu i domaću riječ.²²

Opaza se u takvom načinu rada nemoć piščeva da prevede riječ razvijenijeg jezika riječju jezika koji se tek osposobljava za saopćavanje tankočutnijih misli, otuda onda lutanje i navođenje sinonima da bi se što uspješnije prevela neka leksema. Marulićev prijevod ne pokazuje tu tendenciju ka sinonimici i taj postupak apsolutno razdvaja ova dva pisca i njihove prijevode Kempisova djela. Ovakav postupak kod Kašića ima nesumnjivo pozadinu u njegovim naporima na stvaranju općeg, zajedničkog književnog jezika, gdje je razumljivost na širokom terenu jedan od primarnih zahtjeva, a sinonimi su osnovno sredstvo kojim se to postiže, i u tom Kašić nije bio sasvim originalan, budući da su se tim postupkom služili i protestantski pisci.²³

Da se Kašić služio Marulićevim prijevodom, pretpostavljam da bi u ovim slučajevima imao bar jednu od leksema Marulićevih, no opažamo da on uvijek traži riječ, zapravo samostalno prevodi. Služenje već gotovim prijevodom to ne bi iziskivalo, bez obzira na Kašićeve stavove o jezičkom jedinstvu. Neka kao argument ovom posluži pojava čakavske riječi *hiža* kod Kašića, koji se opredijelio za štokavštinu, prema *kuća* kod čakavca Marulića. Marulićev prijevod *didic nebeski*, što Tomasović smatra indikativnim jer predstavlja »poljički način« prevođenja *heres coeli*,²⁴ kod Kašića ima kao paralelu *diedinac od raja nebeskog*. Lekseme *diedinac*, *diedinstvo*, *didinstvo* naći ćemo kod Kašića i u prijevodu Biblije, a *baštinik* u »Perivoju od dievstva«, što ukazuje na samosvojnost Kašićeva prijevoda Kempisove »Imitacije«.

Pored razlika koje su u morfologiji uslovljene različitim dijalekatskom bazom: štokavskom kod Kašića i čakavskom kod Marulića, postoje i razlike uvjetovane načinom izražavanja ovih pisaca.

Prva od tih osobina je česta upotreba glagolskih imenica kod Kašića tamo gdje se kod Marulića javlja prosta imenica, na primjer suđenja (Kašić 12) prema *sudi* (Marulić 83), dilo (M — 81) prema *dielovanje* (K — 8) uboštvo (Marulić 96) prema *neimanje* (Kašić 52), pomnja (Marulić 55) prema *brinutje* (Kašić — 71), škoda (Marulić 58) prema *štetenje* (Kašić 59), plač (Marulić 62)

prema plakanje (Kašić 81), razum (Marulić — 168) prema razumitje (Kašić 93), mada ćemo često naći i obrnutih slučajeva, naime da kod Marulića imamo glagolsku imenicu a kod Kašića prostu: uzdanje (M — 80) prema uzdanca (K — 4), svaršenje (M — 81) prema izvarsnost (K — 7), pohotinja (M — 85) prema pohotinstva (K — 18), naslajenje (M — 89) prema slasti (K — 30), življenje (M — 88) prema život (K — 28).

Kašićev jezik karakterizira, naime, prisustvo glagolskih imenica u dosta velikom broju, mada u ovom prijevodu dosta glagolskih imenica ima i Marulić. Izbor glagolskih imenica diktirao je karakter teksta, s obzirom da se njima u znatnoj mjeri označavaju apstraktni pojmovi kojima obiluje Kempisovo djelo.

Morfološka razlika uvjetovana razlikom u dijalekatskoj bazi jest 1) pojava gen. pl. sa nastavkom — a kod Kašića prema gen. pl. bez nastavka kod Marulića: nebesa (K — 4) prema nebes (M — 80), taština (K — 2) prema tašćin (M — 79), mada i Marulić ima gen. pl. sa — a (knjiga str. 96, zloričaca — 53), ali rjeđe u odnosu na nastavak — ov i — Ø; 2) zatim upotreba zamjenice što kod Kašića prema ča kod Marulića, živa upotreba aorista i imperfekta kod Kašića (živl'ahu str. 8, cvietahu str. 8, uzdaržase str. 27) prema imperfektu od biti kod Marulića (bihu živi — 81), rjeđe od drugih glagola, te prema perfektu glagola uzdaržati — jesu uzdaržali (M — 89).

Kod Kašića se odnosna zamjenica redovno javlja u formi koji (str. 7; 3; 32; 46, itd.), dok kod Marulića susrećemo formu ki (str. 79; 81; 91; 95 itd.).

Izbor dijalekta na kojem ostvaruju svoja djela kod ovih pisaca uvjetovat će i niz fonetskih razlika. Marulić piše čakavskim dijalektom, pretpostavlja se govorom onovremenog Splita, a Kašić se opredjeljuje, iako čakavac sa Paga, za štokavštinu ijekavsku bosanskog tipa. U svojim nastojanjima da piše najraširenijim i najrazumljivijim govorom on će lutati od čakavštine sa znatnim štokavskim infiltratima u »Institutionum«, preko ijekavskog »Perivoja od djevtva«, svojih filoloških opredjeljenja u »Ritualu«, štokavski ijekavski pisanog prijevoda »Biblije«, da bi štokavski dijalekat postao njegovim konačnim izrazom. Naravno, neće se bez traga zatrti ni u jednom djelu njegovo čakavsko porijeklo, pa i jaka čakavska tradicija u književnom izrazu njegova, i ranijeg, doba, što znači da ćemo čakavskih elemenata naći u svakom od razdoblja njegova rada koja možemo označiti kao štokavsko.

Tako ćemo i u Kašićevu »Pismu od naslidovanja« naći tipično čakavsku grupu čl očuvanu u leksemi človek, po čemu se Kašić neće razlikovati od Marulića. Da navedemo primjere: Marulić — človik str. 86, 87, 95 itd.; Kašić — človik str. 11, človiek — 41, 39 itd.

Naći ćemo kod Kašića i certu prisutnu kod mnogih čakavskih pisaca — prelaz grupe sv — u inicijalnom položaju u sf —: sfiest — str. 3; sfetie — 4; sfa, sfaka — 5; sfojih — 9; sfetaca — 16 itd., dok će Marulić imati najčešće grupu sv bez promjene: svitnjega — 80; svita — 81; svojih — 81 (prema sfoju — 81), svaka — 87; svetih — 89; svarhu — 90; svagdanje — 95 itd. Kod Marulića je, dakle, sf — samo izuzetno, dok Kašić ovo ima redovno u cijelom tekstu,

kao i u nizu djela, između ostalog u prijevodu »Biblije«. Danasnji čakavski govori ne poznaju ovu fonetsku promjenu karakterističnu za čitav niz čakavskih pisaca (Zoranić, Hektorović, Šibenska molitva, u spomenicima XV i XVI st.), pa postoje pretpostavke da ova osobina predstavlja literarni manir pisaca sa ovog terena.²⁵ Moguće ju je onda iz tradicije čakavske književnosti preuzeo i Kašić.

Nesumnjivo štokavska osobina kod Kašića je refleks *št* prema praslavenskom *stj, skj*, pa nalazimo: *taština od taština* — 3; *taština* — 15; *skupština* — 28; *išti* — 35; *ištemo* — 15; prema *taščina* — 79; *skupščina* — 88; *išći* — 91; *iščemo* — 84 kod Marulića.

Kod Kašića imamo i prijelaz krajnjeg *l* u *o*, što je također Kašić preuzeo iz štokavskog odlučujući se za štokavski kao najrazumljiviji dijalekt. Primjeri: *misao* — 15 prema *misal* kod Marulića — 87; *pakao* — 76 prema *pakal* — 59 kod Marulića, mada će i Marulić znati za ovu promjenu u glag. radnom pridjevu: *imio* — Marulić 87 prema *imao* — Kašić 26.

Što se tiče jotovanja 17. st., kod oba pisca stanje je isto, naime u velikom broju glagolskih imenica, koji se kod obojice javljaju, ne registrira se ova promjena. Međutim, kako oba pisca imaju imenicu *veselje* možemo na njoj ustanoviti razliku u pojavi ovog jotovanja kod jednog i drugog. Dok Marulić ima uvijek *veselje*, dakle, bez jotovanja, Kašić ima formu sa jotovanjem u svim slučajevima kad se pojavljuje ova leksema. Marulić — *veselje* — 80; *veseljem* — 85, prema slučajevima kod Kašića: *vesel'e* — 3, 18. Kašić ima i jotovanje nakon zamjene jata: u neodređenim zamjenicama, što je izrazito štokavsko — neki (16 str.), što Marulić, čakavac i ikavac ne može, naravno, poznavati, te u leksemi *žel'ezo* — 18 str. i *obil'eže* — 73. str.

Dok neke od osobina kod Kašića označene kao štokavske nalazimo djelomično i kod Marulića — prijelaz *l* u *o*, jedna osobina potpuno razdvaja ova dva pisca — a to je refleks jata.

Ne treba biti dobar poznavalac Kašićeva jezika da bi se znalo da je Kašić pisao ijekavski, ne treba čak ni analizirati pojedina djela, jer je to osobina koju spominju svi koji se dotaknu Kašićeva rada, to je osobina ovog štokavskog narječja za koji se Kašić u svom predgovoru »Ritualu« deciderano opredijelio. Međutim, ako bismo mislili da je Kašićev jezik *apsolutno ijekavski*, ijekavski u svim njegovim djelima, udaljili bismo se od istine, koja je neophodna u utvrđivanju naučnih istina i činjenica.

Kašićeva ijekavština nije dosljedna, pored ijekavskih formi u njegovim djelima naći ćemo niz ikavskih i nešto ekavskih formi. Ijekavski je refleks pretežan, najčešći, ali ne i jedini refleks praslavenskog jata.

Preteže ijekavski refleks u »Perivoju od djevstva«, »Ritualu«, »Pištolama i evanđeljima«, prijevodu Biblije, »Pismu od naslidovanja«, ali ćemo u istim djelima naći i ikavizme i ekavizme. Ima Kašić i djela u kojima je ijekavizam sporadična, a ikavizam redovna pojava, na primjer u djelu »Život gospodina našega Isukarsta« iz 1638. g., I izdanje.

Ikavština njegova rodnog Paga nije se nikad apsolutno zatrla. Osim toga, valja imati na umu da je ikaviziranje bilo manir u dubrovačkoj trubadurskoj književnosti, sve dok Gundulić nije napravio zaokret uvodeći dubrovačku ije-kavštinu u književni jezik; ikavizirana su u eposi cvjetanja franjevačke bosan-ske književnosti čak i djela ijekavca Divkovića, ikavizam je, jednom riječju, bio manir, pa je sve to moglo utjecati i na Kašića da, unatoč opredjeljenju za ijekavicu, ponekad »skrene« u pravcu poznate, bliske i često slušane i čitane ikavice.²⁶

Tako će i njegov prijevod Kempisova djela biti ijekavski sa znatnim natruhama ikavice.

Morović je pretpostavio da je ijekavica osnovna razlika između Kašićeva i Marulićeva prijevoda, odnosno pretpostavio je da je Kašić ijekavizirao Maru-lićev prijevod.²⁷ Međutim, kako je upotrebu ijekavskih prema ikavskim forma-ma najlakše pratiti, pošto upotreba istih leksema najčešće znači upotrebu lek-sema sa istim fonetskim sustavom, pa to znači sa prasl. jatom, dat ću popis tih riječi kod oba pisca kako bih pokazala da ne stoji uvijek kod Kašića ije-kavska forma prema Marulićevoj ikavskoj, mada je Kašićev prijevod ijekavski pisan, no ne apsolutno — a to je, mislim, veoma bitno.

Marulić

a) ikavski kod oba pisca
človiku 55; 82; človičjega 93
gdi 84
likaria 86
pribivati 88
ritko 90
živiti 81

Kašić

človiku 11; 71, človičje 42
gdi 16
lik 22, likom 90
pribivati 28
ritko 32
živiti 7

Osim ovih slučajeva kod Kašića isključivo ikavski refleks nalazimo u lek-semama nastalim od korijena cĕn—, scĕn—: cina 87; scina 73, sciniti 5. Kod Marulića, naravno, ikavizmi predstavljaju osnovnu supstituciju praslavenskog jata.

Oba pisca imaju ekavizam u osnovi teles—: telesnoj — M 98, a kod Kašića telesnieh — 60, pored ijekavskog tiela — 95.

U slučajevima gdje se jat nalazi u skupini cons+rĕ Marulić ima ikavski refleks, a Kašić ekavski (tipičan za štokavske ijekavske govore) ili ijekavski (koji je karakterističan za stariji dubrovački govor), kao i za pojedine dubro-vačke pisce).²⁸

Marulić:

potriba 84
potribe 160
kriposti 97; 82; 68

Kašić:

potreba 14
potrebno 62
kripostosi 56; 89; 7
(kriposne — 9)

Marulić u korijenu *vĕt*— u glagolu *obećati* ima *obitaš* — 94, a Kašić *obećati* — 46.

Za Kašića je karakteristično da u fleksivnim završecima imeničke i pridjevsko-zamjeničke promjene ima uvijek ijekavski refleks jata: iniem — 62, sfiema — 62; ludskih — 13; telesnih — 60; dielih — 3.

Ova pojava u skladu je sa Kašićevim opredjeljenjem za ijekavštinu bosanskog tipa, a ovu osobinu mogao je Kašić upoznati i u Dubrovniku gdje je boravio znatno vrijeme, kao i u djelima dubrovačkih pisaca.²⁹

U najvećem broju slučajeva, međutim, nalazimo kod Kašića ijekavski refleks prema Marulićevom ikavskom.

Marulić:

besēd—: beside 96
 bdēti—: u bdinju 89
 bělēg—: bilig 84
 cēc—: cića 84
 člověk—: človik 85
 dēd—: didi 157
 děl—: dila 96
 dělī—: dili 80
 grēh—: sagrišujući 80
 lēp—: lipe 96; lipote 84
 lēv—: livu 162
 mēst—: misto 155
 rēč—: riči 182
 slēd—: nasliduju 163
 svēst—: svist 92
 svēt—: svitovne 91
 svētl—: svitlost 83
 vrēmen—: vrime 84
 u negaciji nē—: niki 86

Kašić:

besiede 53
 u bdienjih 28
 obilježe 73
 cieć 14
 človieka 19 (pored ikavskog
 človik — v. naprijed)
 diedinac 68
 diela 53
 u dielih 3
 grieši 5
 liepe 53; liepote 12
 lieve 82
 miesto 62
 rieči 9
 sliednici 3
 sfiest 40
 sfietovne 37
 sfietlost 6
 vrieme 16
 njeki 22

Ovdje su navedeni ijekavizmi kod Kašića prema Marulićevim ikavizmima u onim korijenima i leksemama koji se kod oba pisca pojavljuju, bilo u istom bilo u različitim dijelovima teksta. Često je, međutim, Kašić upotrijebio drugačiju formu ili pak sasvim drugu leksemu, pa se onda ne može posmatrati naporedan odnos (ako je, na primjer, kod jednog pisca leksema sa jatom, a kod drugog bez jata, a istog značenja), što znači da Kašić ima još niz korijena (odnosno leksema) sa ijekavskom zamjenom, odnosno da kod Marulića nalazimo u nizu osnova ikavsku zamjenu.

Bitno je primijetiti da je ovakav odnos između ijekavskih i ikavskih formi najvjerojatnije naveo na pomisao da je Kašić ijekavizirao Marulićev prijevod. I ovaj pregled leksema sa refleksom jata pokazuje da Kašić nije dosljedan ijekavac, naći ćemo kod njega ikavizam *gdi*, u prefiksu *prē*— imat ćemo *pri*—, nekoliko čistih ikavizama, kolebanja kod osnove *člověk*—, u skupini *cons+rē* dva refleksa (ekavski i ijekavski), pa čak i ekavizam u osnovi *teles*—, što (pored brojnih ijekavizama i ijekavizama u fleksivnim završecima, a to je

tipična ijekavska crta) govori da Kašićev ijekavizam nije apsolutno sproveden. Pojava »nejekavskih«
refleksa može se objašnjavati kako njegovim čakavskim porijeklom (ikavizmi i ekavizmi) tako i utjecajima njegove lektire i krajeva u kojima je djelovao, a tu prevashodno treba misliti na dubrovačku literaturu i dubrovački govor gdje imamo ikavizme *gdi, pri*—, s jedne strane, a s druge strane ne treba zaboravljati da je ikavski veoma dugo imao prestiž u književnom izrazu.³⁰

Prema svemu ovom mislim da nam ijekavizmi i ikavizmi u Kašićevom tekstu ne mogu biti polazište u određivanju odnosa između Kašićeva i Marulićeva prijevoda. Ako bismo samo rekli da je Kašić ijekavizirao Marulićev tekst, zaključak bi nam bio nepotpun jer bi trebalo reći — on ga je štokavizirao, naravno ako prihvatimo tvrdnju da se Kašić služio Marulićevim prijevodom.

Ako nam fonetske i morfološke razlike ne mogu biti pouzdan argumenat, jer je moguća uvijek fonetska i morfološka adaptacija teksta ostvarenog na jednom dijalektu u drugi dijalekat, leksičke i sintaksičke razlike između ovih dvaju prijevoda ne dopuštaju nam takav zaključak.

Služenje već gotovim prijevodom poštedilo bi Kašića lutanja i traženja srpskohrvatskih ekvivalenata za pojedine latinske lekseme, lakše bi bilo uzeti Marulićevu riječ nego ostavljati tuđicu, ili, pak, davati sinonime.

Razlika u upotrebi između pojedinih sintaksičkih konstrukcija, pogotovo kad se radi o općim čakavskim konstrukcijama kao što je za + infinitiv, svakako je argumenat protiv misli o Kašićevoj adaptaciji Marulićeva prijevoda.

Međutim, smatram da osnovni i nepobitan dokaz da Marulićev prijevod nije osnova Kašićeva prijevoda jest činjenica da su pojedini dijelovi apsolutno različito prevedeni, te da izostavljene dijelove iz Marulićeva teksta nalazimo u Kašićevu prijevodu.

Teško je, naime, pretpostaviti da je Kašić imao Marulićev autograf ili neki prijepis u kojem pomenuti dijelovi nisu ispušteni, pošto izostavljanja pripisujemo prepisivaču. Marulićevo djelo, najvjerojatnije, nije štampano, pa teško da bi ga Kašić 140 godina poslije Marulićeva rada na prijevodu imao u autografu.

S druge strane, prijepisi koje poznamo nisu čitavi, ne sadrže čitav prijevod, prekidaju se u V glavi treće knjige, dok je Kašićev prijevod kompletan. Mali broj jednakih primjera može biti rezultat slučajne podudarnosti ili je proistekao iz činjenice da se ne radi o mjestima koja se pri prevođenju mogu znatnije mijenjati, kako po smislu, jer se radi o dosta jednostavnim rečenicama, tako i po upotrebi jezičkih sredstava (gramatičkih formi, leksike i sl.).

Ako malobrojna podudaranja ipak uzmemo kao argumenat tvrdnje da je Kašić ijekavizirao Marulićev prijevod, u najboljem slučaju možemo dopustiti da je taj prijevod poznavao i da je eventualno zagledao u njega *prevodeći sam sa latinskog originala*. Čudno je onda samo što se ne podudaraju dijelovi teksta

koji se mogu različito shvatiti ili koji zbog sadržajne i misaone punoće, zbog misaone kohezije predstavljaju kamen spoticanja za prevodioca.

Čini mi se ipak vjerovatnijim da imamo posla sa dva različita i zasebna prijevoda istog djela, koje je privuklo pažnju ne samo učene Evrope nego i dvaju naših znamenitih književnih poslenika.

Napomena

Budući da tiskara nije imala l morali smo upotrijebiti l'.

Uredništvo

BILJEŠKE

- ¹ M. Stojković, Bartuo Kašić Pažanin, Rad JAZU knj. 220, str. 249.
- ² M. Tomasović, Marulićev prijevod knjige Tome Kempenskoga »De imitatio ne Christi«, Čakavska rič, br. 2, Split 1975. g., str. 6.
- ³ Stojković, o. c. str. 256.
- ⁴ M. Stojković, Rimska papinska protureformacija u južnoslovenskim zemljama, Nastavni vjesnik, XXII, sv. 3., 1913. g., str. 181—200.
- ⁵ Stojković, o. c. str. 250. Ovdje napominjem da ću sve Marulićeve i sve Kašićeve primjere donositi u latiničkoj transkripciji sa oznakom strane prema stranici u »Čakavskoj riči« za Marulića, odnosno prema paginaciji na analiziranom djelu kod Kašića.
- ⁶ H. Morović, pogovor Marulićevom prijevodu, Čakavska rič br. 1, 1972. g., str. 189.
- ⁷ Morović, isto, str. 189.
- ⁸ Morović, isto, str. 189.
- ⁹ Stojković, o. c. str. 228.
- ¹⁰ Tomasović, o. c. str. 10.
- ¹¹ Tomasović, o. c. str. 11—15.
- ¹² Morović, o. c. str. 188.
- ¹³ Morović, o. c. str. 188—189.
- ¹⁴ Tomasović, o. c. str. 18.
- ¹⁵ B. Finka, Čakavsko narječje, univerzitetska predavanja, Bochum 1968. g. str. 59; M. Rešetar, Jezik pjesama Ranjinina zbornika, Rad JAZU, knj. 255., str. 202, Rešetar, Jezik Marina Držića, Rad JAZU, 248, str. 198.
- ¹⁶ V. Vinja-Calque lingvistique u hrvatskom jeziku Marka Marulića, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1951. g., str. 564.
- ¹⁷ Tomasović, o. c. str. 14.
- ¹⁸ Tomasović, o. c. str. 14.
- ¹⁹ Tomasović, o. c. str. 14.
- ²⁰ Tomasović, o. c. str. 14.
- ²¹ Tomasović, o. c. str. 14.
- ²² Ovu tvrdnju iznosim na osnovu vlastitih analiza Kašićevih djela, koju radim kao doktorsku dizertaciju, no dok dizertacija ne bude dovršena, pridržavam pravo da ne navodim primjere iz ostalih Kašićevih djela.
- ²³ F. Fancev, Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka, Rad JAZU, knj. 214., str. 57. i dalje.
- ²⁴ Tomasović, o. c. str. 14.
- ²⁵ A. Mladenović, Jezik Petra Hektorovića, Novi Sad 1968. g., str. 12.
- ²⁶ H. Kuna, Jezik bosanske franjevačke književnosti XVII i XVIII v. u svjetlu književno-jezičkog manira, Zbornik za filologiju i lingvistiku, knj. XIV, Novi Sad 1971. g.
- ²⁷ Morović, o. c. str. 189.
- ²⁸ Rešetar, o. c. str. 194—200, P. Budmani, Dubrovački dijalekat, kako se sada govori, Rad JAZU, knj. 86.
- ²⁹ Rešetar, isto.
- ³⁰ Vidi literaturu iz bilješke 26.